

Wychowanie i rozwój *Nowego Człowieka* w montessoriańskim systemie wychowania przedszkolnego w Polsce

część I

Wychowanie wpływa na fizyczny, umysłowy, duchowy czy moralny rozwój nie tylko dziecka, ale każdego człowieka. Kształcenie polega na zdobywaniu umiejętności oraz wiedzy takiej, która pozwala funkcjonować w codziennym życiu. Metoda wychowawcza jest procesem kształtowania osobowości, wskazuje drogę oraz nadaje obraz świata, dlatego ciągle poszukujemy nowych, metod wychowawczych, które pozwolą nam sprostać wyzwaniom dzisiejszej edukacji. Szukamy alternatywnych sposobów na wychowanie młodego pokolenia. Jednym z systemów oświatowych reaktywowanych w polskich przedszkolach jest system pedagogiczny Marii Montessori.

Z końcem lat osiemdziesiątych pedagogika M. Montessori staje się coraz bardziej popularna w Polsce, zarówno w teorii i także w praktyce. Zainteresowanie pedagogiką M. Montessori wiąże się z tym, że nauczyciele poszukują nowych metod, dróg w edukacji przedszkolnej i szkolnej.

Maria Montessori w kilku zdaniach opisuje swoją metodę wychowawczą: *„Chcielibyście wiedzieć, tak w kilku słowach, czym tak naprawdę jest ta Metoda Montessori. Gdyby udało nam się wyeliminować nie tylko słowo Metoda, ale również jego powszechne znaczenie, sprawa byłaby znacznie prostsza. Musimy wziąć pod uwagę osobowość człowieka, a nie metodę edukacji. Słowo Metoda powinniśmy zastąpić następującym wyrażeniem: Pomoc oferowana, ażeby osobowość ludzka mogła osiągnąć swoją samodzielność, lub pomoc oferowana, aby wydobyć ludzką osobowość z wiekowych uprzedzeń dotyczących edukacji. Stawanie w obronie dziecka, naukowe rozpoznanie jego natury, głoszenie jego podstawowych praw, zastąpić musi fragmentaryczne sposoby pojmowania edukacji. Osobowość ludzka należy do wszystkich ludzi: Europejczyków, Indyjczyków, Chińczyków itd., Dlatego pewne warunki życiowe, które wspierają ludzką osobowość dotyczą i wpływają na ludzi wszystkich narodów”¹.*

¹ M. Montessori, *The Formation on Man*, Anglia 1989, dz. cyt., s. 42.

Podjęmowane formy pracy z dziećmi, prowadzone metodą Marii Montessori, zbliżają środowisko przedszkolne i rodzinne, zbliżają wychowanka i nauczyciela, dają możliwość wszechstronnego rozwoju i kształtują u dziecka uzdolnienia intelektualne, które potrzebne są w codziennych sytuacjach i w dalszej edukacji dzieci.

Głównym celem pracy było przedstawienie rozwoju *Nowego Człowieka* – dziecka w systemie pedagogicznym Marii Montessori, na poziomie edukacji przedszkolnej w Polsce. Próbowano ukazać procesy zmian, jakie dokonują się w dziecku poprzez kształcenie i rozwijanie osobowości, w oparciu o założenia filozoficzne, psychopedagogiczne, socjologiczne i metodyczne koncepcji Marii Montessori.

Pedagogika wychowania i kształcenia Marii Montessori choć nie była i nie jest przez wszystkich akceptowana, to jednak system ten przetrwał i obecnie rozwija się w Europie oraz innych regionach świata. Ukazuje on ciągłą potrzebę badania rozwoju dziecka i szukania nowych możliwości jego odkrywania, nabywania różnych umiejętności, pamiętając o zasadzie wolnego wyboru i aktywności dziecka w przygotowanym otoczeniu

POCZĄTKI I ROZWÓJ SYSTEMU PEDAGOGICZNEGO MARII MONTESSORI

M. Montessori życie i działalność

Maria Montessori urodziła się 31 sierpnia 1870 roku we Włoszech. Rodzicami jej byli: Aleksandro, urzędnik skarbowy, i Renilde z domu Stopani. Dziewczynka wyrastała w atmosferze wiary katolickiej, u boku surowego ojca i serdecznej matki². Wbrew ojcu ukończyła szkołę średnią o profilu technicznym i zamiast zostać w przyszłości inżynierem podjęła, po pokonaniu konserwatywnych oporów środowiska akademickiego i rodzinnego, studia medyczne. W dniu 10 lipca 1896 roku, otrzymała dyplom medycyny. Młodą Marię charakteryzowała silna, pełna wytrwałości i uporu osobowość. W 1896 roku przyjęła ona asystenturę w szpitalu San Diego, ale prowadziła też własną praktykę lekarską. Wrażliwa na krzywdę dzieci zauważyła, że w Klinice upośledzone dzieci bawiły się resztkami chleba. Postawiła wtedy hipotezę, że dzieci takie, których jakaś wewnętrzna siła popycha do działania, a więc do rozwoju, potrzebują nie tylko opieki klinicznej, ale także zabiegów wychowawczych. Zainteresowała się pedagogiką specjalną, sięgając po dzieła francuskich lekarzy, pedagogów Jeana-Marca Gasparda Itarda oraz Seguina³.

W 1901 roku podjęła studia z antropologii, psychologii eksperymentalnej, higieny i filozofii na Uniwersytecie Rzymskim. Było to wyrazem bardzo dużego zainteresowania Montessori dzieckiem, jej zamiarem było zastosowanie dotychczasowych doświadczeń w pedagogice normalnie rozwijających się dzieci⁴.

Uważała, że pierwszym krokiem dziecka na drodze nauczania powinien być wkład w rozwój układu mięśniowego, potem nerwowego. Od działania należało przejść do idei, od rozwoju zmysłów do intelektu, a w końcu do rozwoju moralnego. Po pierwszych sukcesach Montessori, związanych z pracą wychowawczą z dziećmi upośledzonymi umysłowo, w 1907 roku zaproponowano jej założenie i prowadzenie, w najuboższej rzymskiej dzielnicy św. Wawrzyńca, placówki wychowawczej dla dzieci zdrowych. W ten sposób 6 stycznia 1907 roku powstał Dom Dziecięcy (wł.: Casa dei Balbini), miejsce pierwszego eksperymentu,

² M. Miksza, *Zrozumieć Montessori, czyli Maria Montessori o wychowaniu dziecka*, Kraków 2004, s. 13.

³ Tamże, s. 14.

⁴ M. Miksza, *Zrozumieć Montessori...*, dz. cyt., s. 14.

gdzie Montessori stworzyła naukową metodę wychowawczą. Przedszkole powstało w rzymskiej dzielnicy San Lorenzo dla około 50 zaniedbanych dzieci w wieku 2-6 lat⁵. Początkowo Maria Montessori chciała sprawdzić jak dzieci reagują i wykorzystują pomoce naukowe, po kilku tygodniach swojego eksperymentu i obserwacji zauważyła u dzieci bardzo duże zmiany. Z hałaśliwych i rozkojarzonych dzieci stawały się coraz bardziej wyciszone i pełne wewnętrznego ładu⁶.

Okres od roku 1896 do 1909 w życiu M. Montessori można nazwać etapem formacji naukowej, na który w sposób istotny wpłynęła sytuacja społeczno-polityczna kraju, a także jej osobiste przeżycia związane z urodzeniem nieślubnego syna Maria Montesana Montessori. Fakt jego narodzin był otoczony tajemnicą, a jego wychowaniem zajęła się wiejska rodzina Pipilli, mieszkająca w Vicovaro. M. Montessori utrzymywała z synem kontakt, odwiedzała rodzinę, w której się wychowywał, jednak aż do 1913 roku, Mario nie wiedział, kto był jego biologiczną matką. Dopiero po śmierci własnej matki, Renilde Stopani w grudniu 1912 roku zabrała syna do rodzinnego domu. Ojciec Maria, Giuseppe Ferriccio Montesano, lekarz psychiatra, oficjalnie uznał go za swojego syna w roku 1901⁷.

Sukces Casa dei Balbini M. Montessori stał się punktem wyjścia szerokiego zainteresowania pedagogów we Włoszech i na świecie tą placówką. W krótkim czasie zaczęły powstawać kolejne placówki dla dzieci w Rzymie, Mediolanie i innych miastach w kraju i za granicą. Pomocą stały się kursy dla nauczycieli przygotowujące do pracy z dziećmi. Pierwszy Międzynarodowy Kurs odbył się w 1913 roku, a do śmierci M. Montessori przeprowadzono ich czterdzieści⁸. Kolejne lata działalności przyniosły jej dalszy rozgłos i międzynarodową sławę. W 1911 roku jej metodę wprowadzono do szkół ludowych we Włoszech, Szwajcarii, Argentynie, Francji i Stanach Zjednoczonych. W 1914 roku Graham Bell założył klasę M. Montessori w USA, gdzie podjęta zostaje produkcja montessoriańskich pomocy. W 1909 roku została wydana też pierwsza książka: *Il metodo della pedagogica scientifica applicato all'educazione infantile nelle casa dei Balbini*, tłumaczona na język angielski i francuski. W 1913 roku opuszczają drukarnie wydania rosyjskie, polskie i niemieckie, a w 1914 roku hiszpańskie, greckie, chińskie, japońskie i rumuńskie. W 1917 roku M. Montessori, odbywa pierwszą w życiu podróż do Holandii, gdzie od biologa Hugona de Vriesa przyjmuje pojęcie

⁵ B. Surma, *Pedagogika Montessori - podstawy teoretyczne i twórcze inspiracje w praktyce*, Łódź 2008, s. 19.

⁶ M. Miksza, *Zrozumieć Montessori...*, dz. cyt., s. 15.

⁷ B. Surma, *Pedagogika Montessori...*, dz. cyt., s. 19.

⁸ M. Miksza, *Zrozumieć Montessori...*, dz. cyt., s. 15.

wrażliwych faz. W latach 1919-1928 podróżuje po świecie, propagując na międzynarodowych kursach swój system edukacyjny. W ciągu 1926 roku prowadzi odczyty i wykłady w Londynie, Mediolanie, Amsterdamie, Berlinie, Neapolu, Wiedniu, Buenos Aires, La Plata, Kordobie, Rotterdamie i w Hadze⁹.

Maria Montessori spotkała się nie tylko z zaszczytami i podziwem słuchaczy, zdarzały się też klęski i niepowodzenia. W roku 1925 roku w Neapolu jej szkoły zostały zamknięte z powodu oszczędności, a włoski dyktator Benito Mussolini nakazał obserwować działalność szkół montessoriańskich na całym świecie. Słynna Włoszka nie złożyła jednak broni i nie ograniczyła swojej działalności, czerpiąc siły z głębokiego przeświadczenia o potrzebie służby dzieciom. W 1929 roku przyczyniła się do założenia Stowarzyszenia M. Montessori i została jego prezesem, a jej syn Mario – sekretarzem organizacyjnym¹⁰.

W 1933 roku w Niemczech książki Montessori zostały spalone, a rok później odmówiła ona faszystowskiemu reżimowi Benito Mussoliniego prawa do miana *ambasadora dzieci*. W rezultacie jej szkoły zostały zamknięte, a Maria musiała opuścić Włochy i przenieść się do Anglii¹¹.

W 1934 roku odbył się ostatni międzynarodowy kongres Montessori, w którym uczestniczył szwajcarski psycholog J. Piaget, znany ze swojej teorii rozwoju psychologicznego. Po powrocie z kongresu stanął na czele szwajcarskiego związku Montessori¹².

W 1939, po zakończeniu kursu szkoleniowego w Londynie, wyruszyła ona do Indii, otwierając w ten sposób azjatycką kartę popularności własnego systemu edukacji dzieci i młodzieży. W okresie od 1940-1946 roku, wraz z synem Mario, kształciła ponad 1000 hinduskich nauczycieli. Podróżując po Europie i krajach azjatyckich: (Indiach, Cejlonie, Pakistanie). W 1949 roku otrzymała z rąk rektora Sorbony Krzyż Legii Honorowej od Republiki Francuskiej. W 1950 roku otrzymała nominację na profesora uniwersytetu w Perugii oraz tytuł *doctora honoris causa* na uniwersytecie w Amsterdamie¹³. Powojenne lata Maria Montessori spędziła na wyjazdach i odczytach

⁹ M. Miksza, *Zrozumieć Montessori...*, dz. cyt., s. 84.

¹⁰ Z. Kwieciński, B. Śliwerski, *Pedagogika*, Warszawa 2008, s. 331.

¹¹ Tamże, s. 331.

¹² K. Skjold Wennerstrom, M. Broderman Smeds, *Pedagogika Montessori w przedszkolu i szkole*, Kraków 2009, s. 14.

¹³ Z. Kwieciński, B. Śliwerski, *Pedagogika*, Warszawa 2008, s. 331.

w różnych częściach świata. Nawiązała kontakt ze znanymi ludźmi, m.in. Mahatmą Gandhim czy Zygmuntem Freudem¹⁴.

Mając 82 lata Maria Montessori zamierzała wybrać się do Ghany. Podróżować miała z synem Mario, celem podróży było kształcenie tamtejszych nauczycieli. Niestety nagła śmierć przerwała te plany. M. Montessori zmarła 6 maja 1952 roku w Noordwijk w Holandii, w kraju, który serdecznie ją przyjął od 1936 roku. Na tablicy nagrobkowej wyryty został napis : „*Proszę kochane dzieci, które wszystko potrafią, aby razem ze mną budowały pokój między ludźmi i na świecie*”¹⁵.

Myśl pedagogiczna M. Montessori w Polsce

Na początku XX wieku w wielu krajach na świecie dokonały się zmiany ekonomiczno-polityczne, wzrósł rozwój nauki, pojawiły się nowe odkrycia naukowe i techniczne, walka o wolność przyczyniła się do poszukiwania i wprowadzania zmian w wychowaniu i kształceniu dzieci. Odpowiedzią na te zmiany była nowa metoda wychowawcza Marii Montessori¹⁶.

Ukazanie się książki *Il metodo Della pedagogia scientifica applicato all'educazione infantile*, w której Maria Montessori przedstawia nową koncepcję wychowania przedszkolnego, spowodowało wzrost zainteresowania tą metodą. Zdaniem J. Dybca: „*pozycja ta nie tylko rozpoczęła nowy etap w życiu M. Montessori, lecz także sygnalizowała olbrzymi przełom w rozwoju teorii wychowania przedszkolnego*”¹⁷.

Znajomość poglądów i działalności M. Montessori w Polsce rozwijała się dzięki polskiemu przekładowi tej książki oraz bazowała na recenzjach, które dość licznie pojawiły się w latach 1912-1914. Analizowano w nich samą metodę pracy z dzieckiem, porównywano z działalnością freblówek, rozpatrywano zasadę swobodnej działalności dziecka oraz rozwoju zmysłów poprzez wykorzystanie materiału dydaktycznego, opracowanego przez M. Montessori. Od roku 1914 do 1939 teoria i praktyka systemu M. Montessori w Polsce rozwijała się i silnie oddziaływała na nową myśl pedagogiczną. Przed drugą wojną światową pedagogika M. Montessori znana była w Polsce w teorii i w praktyce. Obecna była w podręcznikach dla nauczycieli i metodyce wychowania

¹⁴ K. Skjold Wennerstrom, M. Broderman Smeds, *Pedagogika Montessori...*, dz. cyt., s. 15.

¹⁵ M. Miksza, *Zrozumieć Montessori...*, dz. cyt., s. 16; Cyt. za M. Montessori, *Meine Mutter Maria Montessori*, w: H. Heiland, *Maria Montessori*, Rowohlt 2006.s. 112.

¹⁶ B. Surma, *Pedagogika Montessori...*, dz. cyt., s. 23.

¹⁷Tamże, s. 27.

przedszkolnego. W latach siedemdziesiątych metoda M. Montessori zniknęła z wychowania przedszkolnego. Dopiero pod koniec lat osiemdziesiątych wzrosło zainteresowanie pedagogiką Marii Montessori¹⁸.

J. Dybiec wyróżnił dwa nurty rozwoju myśli pedagogicznej tejże autorki w Polsce. Pierwszy dotyczył rozszerzania informacji teoretycznych na temat wychowania przedszkolnego w systemie M. Montessori oraz wiązał się z ich publikowaniem, a drugi wynikał z recepcji systemu w placówkach przedszkolnych. Owocem tego było zapoznanie szerokich kręgów pedagogicznych z teorią wychowania stworzoną przez M. Montessori. Wśród pierwszych nauczycielek, które ukończyły kurs metody M. Montessori w Rzymie, była Aleksandra Gustawiczówna¹⁹.

Kurs metody M. Montessori ukończyło jeszcze kilka innych osób z Polski. W roku 1927 słuchaczką kursu w Anglii była Janina Pawłowska, która po powrocie do kraju pracowała w Wydziale Oświaty i Kultury Urzędu Miasta w Łodzi jako instruktorka wychowania przedszkolnego. Osobiste kontakty z M. Montessori łączyły bł. Urszulę Ledóchowską, założycielkę Zgromadzenia Sióstr Urszulanek. Znała ona jej metody pedagogiczne oraz poznała też prowadzone instytucje wychowawcze²⁰.

Polskie publikacje na temat systemu M. Montessori dotyczą przede wszystkim wychowania przedszkolnego, chociaż autorka ta rozwinęła także koncepcję wychowania i nauczania początkowego. W roku 1931 ukazała się monografia Felicji Pinesowej, w której uwzględnione są późniejsze dzieła M. Montessori oraz metodę czytania i pisanania²¹.

Okres wojny i okupacji hitlerowskiej przerwał możliwość prowadzenia i rozwijania koncepcji wychowania dziecka w systemie montesoriańskim. Po drugiej wojnie światowej w Polsce zaprzestano publikowania i prac nad poznaniem tego systemu, a brak kontaktów z licznie działającymi ośrodkami badawczymi na Zachodzie uniemożliwił rozwój czy recepcję poglądów M. Montessori w placówkach edukacyjnych w PRL²².

Odrodzenie zainteresowań montesoriańskich w Polsce, jak się wydaje, wiąże się z Uniwersytetem Jagiellońskim, gdzie w 1979 roku powstała praca magisterska S. Pabisa pt. *Popularyzacja pedagogiki włoskiej w Polsce w okresie międzywojennym*,

¹⁸ M. Miksza, *Zrozumieć Montessori...*, dz. cyt., s. 10

¹⁹ Tamże, s. 27.

²⁰ J. Dybiec, *Recepcja metody Marii Montessori w Polsce 191 –2008*, w: *Pedagogika Marii Montessori*, B. Surma red., Łódź – Kraków 2009, s. 39.

²¹ B. Surma, *Pedagogika Montessori...*, dz. cyt., s. 28.

²² Tamże, s. 28.

a w 1983 roku pierwsze obszerne studium J. Dybca, zestawiającą całą podstawową literaturę polską o montessorianizmie²³.

W Polsce z końcem lat osiemdziesiątych zauważa się ogromne zainteresowanie pedagogiką M. Montessori. Trwa poszukiwanie alternatywnych dróg edukacji przedszkolnej i szkolnej. Możliwość wyjazdów zagranicznych nauczycieli i pedagogów, większy przepływ informacji, współpraca z placówkami montessoriańskimi na świecie, sukcesywne tłumaczenie prac M. Montessori stały się punktem wyjścia do poszukiwania w pedagogice M. Montessori trwałych wartości edukacyjnych²⁴.

Książka *Metoda Montessorii* pod red. Sabiny Guz, Lublin 1994 unaoczniała całe bogactwo myśli Marii Montessori i udowodniła, że nie jest to tylko *metoda*. S. Guz scharakteryzowała psychologiczne podstawy systemu edukacyjnego, koncepcję rozwoju dziecka, rolę nauczyciela w systemie i organizację procesu wychowania w klasach M. Montessori. M. Miksza w swej publikacji, odpowiedziała na szerokie społeczne zapotrzebowanie, gruntownego, ale zarazem popularnego informatora o poglądach edukacyjnych Marii Montessori. M. Miksza dążyła do upowszechnienia wiedzy o poglądach M. Montessori, a równocześnie korygowała fałszywe i mylne wyobrażenia o niej²⁵.

Polski ruch popularyzacji systemu Montessori w Polsce wsparty został przekładami kilku książek zagranicznych. Były to pierwsze polskie tłumaczenia. Przekłady to dzieło Barbary Stein pt. *Teoria i praktyka pedagogiki Marii Montessori w szkole podstawowej*, Ulricha Steinberga, *Pedagogika Marii Montessori w przedszkolu* czy Horsta Klause Berga, *Maria Montessori – Poszukiwane życia razem z dziećmi*. Bardzo dużą rolę odegrała książka Beaty Bednarczuk pt. *Dziecko w klasie Montessori. Odniesienia teoretyczne i praktyczne*. W swej książce ukazała jak funkcjonuje szkoła Montessori, stosunki uczniów do nauczycieli i odwrotnie²⁶.

Ważnie miejsce zajmuje książka Barbary Surmy *Pedagogika Montessori - podstawy teoretyczne i twórcze inspiracje w praktyce*. Barbara Surma studiowała w Rzymie system Włoszki. Opanowała język włoski i korzystała z oryginalnych dzieł Marii Montessori.²⁷

²³ Tamże, s. 42.

²⁴ M. Miksza, *Zrozumieć Montessori...*, dz. cyt., s. 10.

²⁵ J. Dybiec, *Recepcja metody...*, dz. cyt., s. 43.

²⁶ Tamże, s. 47.

²⁷ Tamże, s. 48.

Główną rolę w upowszechnieniu systemu Montessori w Polsce odegrał ośrodek lubelski Uniwersytetu Marii Curie - Skłodowskiej. Dzięki inicjatywie R. Kuchy doszło do porozumienia z Hogeschool Gelderland w Arnhem i Międzynarodowym Centrum Edukacji w Nijmegen w Holandii, którego celem było wprowadzenie systemu montessoriańskiego do instytucji oświatowych w Polsce. Drugim ośrodkiem stosowania systemu stał się Poznań, a trzecie miejsce w upowszechnianiu metody Marii Montessori w przedszkolu zajął Kraków²⁸.

W ostatnich latach ukazały się nowe publikacje dotyczące systemu M. Montessori. Powstało i rozwija swoją działalność Polskie Stowarzyszenie Montessori, opracowano pierwszy podręcznik dla nauczycieli i studentów pt. *Edukacja w systemie Montessori. Podręcznik dla nauczycieli i studentów*, autorstwa Sabiny Guz. Odbyły się dwie międzynarodowe konferencje, dotyczące aktualnego rozwoju myśli pedagogicznej M. Montessori w Europie²⁹.

Stowarzyszenie Montessori powstało 20 kwietnia 1994 roku, a miejscem jego siedziby jest Łódź. Celem PSM jest kultywowanie i rozwój pracy pedagogicznej zgodnej z teorią Marii Montessori, pogłębianie wśród członków Stowarzyszenia znajomości koncepcji pedagogicznej M. Montessori, kształcenie i doskonalenie nauczycieli i wychowawców montessoriańskich oraz upowszechnianie idei M. Montessori wśród wszystkich zainteresowanych, inicjowanie i wspieranie organizacji szkół i placówek typu M. Montessori. Od czasu założenia PSM powstały trzy oddziały, w Łodzi, Gorzowie Wlkp. i Lublinie. Aktualnie PSM zrzesza około 200 członków z całej Polski³⁰.

System pedagogiczny M. Montessori stał się w ostatnich latach jedną z ofert edukacyjnych w Polsce. Coraz większe możliwości kształcenia i doksztalcania nauczycieli i wychowawców oraz zainteresowanie rodziców spowodowały otwarcie placówek wychowania przedszkolnego i szkół podstawowych w wielu miejscowościach na terenie całego kraju. Również w placówkach kształcących i wychowujących w sposób tradycyjny wprowadza się elementy metody M. Montessori. Rozwija się i rozszerza swoją działalność edukacyjną i naukową Stowarzyszenie Montessori, co przyczynia się do wzbogacania i wymiany doświadczeń³¹.

²⁸ Tamże, s. 46.

²⁹ J. Dybiec, *Recepcja metody...*, dz. cyt., s. 45.

³⁰ <http://www.montessori-centrum.pl/reszta/index.html> [dostęp:15.05.2011].

³¹ B. Surma, *Pedagogika Montessori...*, dz. cyt., s. 29.

Koncepcja pedagogiki Marii Montessori w Polsce jest już bardzo zakorzeniona. W przedszkolach tradycyjnych, nauczyciele coraz częściej sięgają do elementów pedagogiki Montessori w pracy z dziećmi. Coraz częściej pojawiają się publikacje, artykuły oraz organizowane są konferencje czy sympozja naukowe w celu propagowania założeń i działań pedagogicznych Marii Montessori. Pomimo wielu lat kształtowania się w polskiej rzeczywistości jest przykładem wychowania antyautorytarnego. Wszystkie aspekty pedagogiki Marii Montessori, czyli wolność, posłuszeństwo, niezależność, spontaniczność, radość, pokój oraz miłość mają na celu wychowanie *Nowego Człowieka*, zdolnego do odkrywania siebie i własnej wartości.

c.d.n..

Opracowanie: mgr Marta Falińska

